

elég idejük a kérdéses hely megkeresésére, ám valamely kódexben éppen a szemük előtt volt a szükséges szöveg. Gellért mindenre kiterjedő figyelméről pedig következzék egy példa: „Az egyházi szolgálatra nagy gondot fordított. Így nyári időben az Úr házába jéggel telt edényeket rakatott, s ezekben az Úr vérenek átváltoztatásához palackokat őriztek a legjobb borral, amit csak találni lehetett. Mert azt mondta: Amit hittel fogadunk belül, érezzük azt kellemesnek kívül.”¹⁹

Ezek után mindenki megválaszolhatja maga is a kérdést: tudós is volt Gellért, az egyházszervező szerzetes? A válasz egyértelműen: igen.

Török József

A kétarcú Dél-Alföld a török korban

Idén a Magyarországot leverő I. Szulejmán szultánra emlékezünk, aki 450 évvel ezelőtt hunyt el Szi-getvár alatt. Az ő 1566. évi hadjárata szilárdította meg az ország közepébe ékelődött háromszög alakú országrészt, a várakkal biztosan védett, igazgatási központokkal és hivatalokkal megrakott török hódoltságot, az Oszmán Birodalom részét, a balkáni országok honfitársát. A nem magyarországi történészek gyakran úgy is tekintenek rá, mint a Balkán-félsziget folytatására, valamiféle nyúlványára, és nem látnak érdemi különbséget a szerbiai vagy a boszniai és a magyarországi török berendezkedés között. Ezért előljáróban néhány alapvető eltérést foglalok össze röviden, utána a hódoltságon belüli különbségeket részletesebben, köztük az Alföld két-, de inkább sokarcúságát.

A XV. század végére a Balkánon elültek a háborúk, a félsziget hátországgá csendesedett. Európa és az Oszmán Birodalom vetélkedésének szárazföldi frontja Magyarországra került át, és csaknem két évszázadra itt állapodott meg. Márpedig öreg hiba a frontot és a hátországot összemოსni, hiszen mint a történelemben mindig, most is más volt a feladatuk. A balkáni alattvalókat tipikus hátországi tennivalók terheltek: utakat, hidakat, kikötőket építettek, védtek és tartottak karban, hús- és gabonaneműeket termeltek a nagyvárosoknak és a katonaságnak, töltötték meg velük az észak felé vonuló seregeket ellátó élelmiszerraktárakat, védtek a hágókat és a folyami átkelőket, fegyvereket gyártottak stb. Magyarországon nem útkaparókra volt szükség, hanem harcoló katonákra, továbbá katonákra, végül újra katonákra. All ez mind a magyar, mind a török oldalra – a katonanép volt a korszak főszereplője.

De miért is volt főszereplő? Hiszen ha összeszámoljuk a háborús éveket, azt az eredményt kapjuk, hogy az 1521 (Nándorfehérvár esete, a déli védelmi vonal összeomlása) és 1699 (a felszabadító háborúkat lezáró karlócai béke) közötti 178 évnek csak bő egyharmada telt háborúban, amikor Magyarországon tízezres seregek jártak-keltek, csatáztak, és ostromoltak várakat. Az idő kétharmada elvben békeben telt. Csakhogy Magyarországon soha nem létezett sem béke, sem nyugalom, nem múlt el hónap portya, rajtaütés, falvak felgyújtása, kereskedők kifosztása, emberek elrablása nélkül. Ez a fajta napi csatározás folyamatos volt – az állandó háborús állapot a másik főszereplő –, csak a magyar és a török katonaság nem csatasíkon és várak falain verekedett, hanem az ellenfél országrészében (magyarok a hódoltságban, törökök a Királyságban és Erdélyben) portyázott, hogy ott erőszakkal terjessze a maga befolyását. A befolyás mindenekelőtt adóztató hatalmat jelentett. A sok hadi kiadás miatt mind a királyi magyar, mind a budai török kincstár erősen deficités volt, hiányát az ellenfél alattvalóinak adóztatásával és kirablásával is enyhíteni igyekezett. Ezt a feladatot sem lehetett szelíd lelkű apácákra és der-visekre bízni, ez is katonákat kívánt, így lettek ők háborúban és békeévtizedekben egyaránt főszereplők.

Legalább ilyen fontos eltérés a Balkántól az, hogy Magyarországnak nem egész területe esett áldozatul a hódításnak. A hódoltságtól nyugatra és északra megmaradt az összezsugorodott Magyar Királyság, keleten pedig új állam született, az Erdélyi Fejedelemség. Az ország darabokra szakadása óriási károkat okozott, de ha már így esett, annyi haszonnal azért járt, hogy a két magyar állam és intézményeik hatni tudtak arra, ahogy a törökök a hódoltságban berendezkedtek: meg tudták akadályozni a török intézmények, jogrendszer stb. egyeduralmát. A szultánok hódoltsági alattvalói – a török rendelkezéseket természetesen betartva – továbbra is magyar országos törvényekhez és helyi, megyei és városi előírásokhoz igazodtak, jogosnak ismerték el a királyságba menekült magyar birtokosaik igényeit és adót fizettek nekik is, ragaszkodtak vallásukhoz és kultúrájukhoz.

A hódoltsági nép kötődéseinek Debrecen a legjobb példája; igaz, nem dél-alföldi város, de levéltára gazdag anyagot kínál mindennemű vizsgálatra. A három országrész találkozásában feküdt. Végig a

¹⁹ Érszegi i. m. 69.

szultán volt a földesura (ún. *szultáni házsváros* volt), minden török adóját a kincstárba fizette. 1611-ben két török központba, Budára 3000, Szolnokra 800 forint adót vitt, sok természetbeni szolgáltatást és munkát teljesített, emellett sok „ajándékkal” kereste fel a török hivatalokat. Erdélynek évi 1100, a királyságban élő földesurainak 1000 forint adót fizetett (eddig tehát 3800:2100 forint a török oldal javára). Legszebb ajándékait magyar urainak szánta: a nádornak másfél kilós aranykupával, az erdélyi fejedelemnek festett hintóval kedveskedett. S ami már képtelenség: 150 puskás katonával erősítette az erdélyi sereget, valamint élelemmel és puskaállományal látta el az ellenséges királyi sereg északkelet-magyarországi táborait.

Debrecen jegyzői a legkisebb bevételeket és kiadásokat is számadáskönyvekbe vezették, köztük a város küldötteinek utazási költségeit is. Budára és Szolnokra összesen 39-szer utaztak: 19 esetben fizetni, beszolgáltatni vagy munkára mentek, 11 alkalommal postaszolgálatot teljesítettek. Csak háromszor keltek útra saját elhatározásukból saját ügyeikben, de ezek az ügyek is adózással voltak kapcsolatosak (hat új célja ismeretlen). A két magyar országrészben 184 ízben jártak, Váradtól Pozsonyig mindenütt megfordultak, és ezreke az utakra 1020 forintot költöttek. Jelen voltak az erdélyi országgyűlésen és a váradi megyegyűlésen, gyakran jártak „*híreket tudakozni*” a váradi kapitánynál, képviselőik végigülték a nádor tokaji részgyűlését, és többször felkeresték őt, ha a közelben tartózkodott.

Nem kétséges, hogy Debrecen a szultán városaként a királyság és Erdély része is maradt. Erdemi kapcsolatai hozzájuk kötötték, török kapcsolatai kimerültek a követelések teljesítésében. A Balkánon nem maradtak önálló államok, egyedül az oszmán „hazához” lehetett kötődni. Ott komoly iszlamizáció zajlott századokon át, és a török kultúra is erősen hatott.

Végül a hódoltság városokban és falvakban tovább működtek a lakosok választott előljáróságai, élükön a magyar bírakkal. Ezeket a helyi intézményeket az oszmánok készen kapták, és valamit tenniük kellett velük. A legbölcsebbet tették: életben hagyták és munkára fogták őket. A városok jegyző- és számadáskönyveiből nyilvánvaló, hogy a helység török adóját az előljáróság bontotta le családokra, szedte be tőlük és vitte el az illetékes török hivatalba vagy birtokosnak. A vétkek felett is a helyi tanács ítélkezett, előbb jó pénzért megvásárolta ennek jogát a török hivatalokban, majd az ítéletében kimondott büntetés pénzre átszámított értékét ugyanott befizette.

A balkáni államok száz-kétszáz évvel korábban buktak el, fejlettségüknek azon a fokán, amelyen a helyi autonómiák még csírájukban is alig léteztek. Ott a török korban *kenézek* álltak a települések élén, akiket a török hatóságok neveztek ki írásban, feladataikat helyi török törvénykönyvek szabták meg, és szolgálataikat kis értékű szolgálati birtokokkal honorálták a hatóságok. A magyar *bíró* is, a szerb *kenéz* is a török igazgatás legalsó szintjén tevékenykedett, a kiszolgálója volt. A magyar bíró választott előljáróként, elődjeinek hosszú múltjával a háta mögött ezt sokkal nagyobb önállósággal tette, mint a kinevezett *kenéz*, azzal együtt, hogy posztjának és életének része lett a várbörtönbe zárás, a gyakori verés és a ritka agyonverés is.

A Balkánról visszatérünk, de a balkániakkal még foglalkozunk.

Az eddig felsorolt eltérések legfontosabbika a magyarországi hódoltságon belül kicsiben megisméltődött: a törökök másként bántak országrészük belső, viszonylag biztonságos és gazdagabb területeivel, mint a határvidékivel: a belsők voltak a hátsország, a peremvidék a frontvonal.

Egy adott tartomány, törökül *vilájet* adójövedelmeiből az állam sok mindent és mindenkit tartott el: a helyi kincstárt, a vilájet vezető, kormányzó rétegét: az elitet, az adminisztrációt és a vallási élet alkalmazottait, a hadjáratok egyik fő elemét adó lovasokat: a *szpáhi*kat és a helyi várkatonaságot – kit zsoldal vagy napidíjjal, kit szolgálati birtokok jövedelmével honorált. Tanulságos megnézni, hogy a biztonságban és többlet fizető belső és a bizonytalanabb bevételt hozó határvidéki területek adóiból ezek a csoportok és érdekeik milyen arányban részesedtek. A táblázat a bevételek elosztását mutatja. Kérem az égtájaknak megfelelően követni, az aljától (délről) a teteje (az északi királysági határ) felé haladni.

Szandzsák, év	Kincstár, %	Elit, %	Katonák, %
Nógrádi 1579	3	41	56
Füleki 1559 (!)	21	34	45
Hatvani 1580	29	31	40
Szolnoki 1590	39	25	36
Budai 1580	78	12	10
Szegedi 1570	66	13	21
Szegedi 1560	62	16	22

A Duna–Tisza közének déli felét a szegedi *szandzsák* (közép nagy igazgatási egység) foglalta el. 1560-ban a kincstár az itteni adóbevételek 62%-át, tíz évvel később már 66%-át nyelte el, a maradékon osztozott a vezetői és a katonai réteg. A szegedi fölött a budai fekdűt, a tartomány leggazdagabb, legértékesebb szandzsákja. Itt a kincstár a bevételek 78%-át tartotta meg magának, a vezető rétegnek (benne a milliós jövedelmet húzó *budai pasának*) csak 12, a katonaságnak 10%-a jutott. Ez a megosztás az egyik véglet. A budaitól keletre–északkeletre a hatvani és a szolnoki szandzsák következett, két átmeneti terület, mert mindkettőnek volt értékes belső magja és csak állandó nyomással adózatható peremvidéke; szembevetendő a kincstár visszavonulása és a katonanép megemelkedett részesedése. Végül két olyan szandzsákba jutunk, amely már a határon fekdűt. A füleki adatai koraiak, későbbiek nem maradtak. Két évtized múlva, amikor a várkatonák egy részét zsold helyett itt is birtokokkal tartották el, arányai a nórádiakhoz közelíthettek: a peremvidéken a kincstár alig valamire tartott igényt. Ez a megosztás a másik véglet. (A szigetvári szandzsák a hódoltság délnyugati határát foglalta el, itt 1570-ben a kincstár 4%-kal beérte, a katonáknak 76% jutott.)

A birtokok és a belőlük befolyó adójövedelmek elosztásának ez a módja több mint ésszerű. A kincstár és a legbefolyásosabb helyi vezetők rétege rátenyerelt a biztosan befolyó, zsírosabb jövedelmek javára, az aprófalvas és főleg a bizonytalanabb határvidékeket kiosztották a katonáknak. Szó sem volt arról, hogy „kiszúrtak” volna velük – a főszereplőkkel ezt kockázatos megtenni. Az állami összeírók a határvidéki helységek adóterheit mindenütt alacsonyan határozták meg: a kivetett és a beszedhető adó különbsége lett a birtokosok zsebpénze. De a lényeg nem is ez, hanem hogy a katonaságnak jogosítványt adtak a szabad rablásra: hódoltassák a még nem adózó helyeket, és raboljanak össze mindent, amit tudnak, hiszen feladatuk a török adóztatás erőszakos terjesztése. A hódoltság határvidékére különösen áll a kiinduló gondolat: itt a katonanép az úr, azt csinál, amit akar.

A rendszerből az is következett, hogy valószínűleg elviselhetőbb volt a kincstár vagy a budai pasa adófizetőjeként a hódoltság belsejében, ezen belül a Dél-Alföldön élni, mint a határvidéken várni, hogy egy portyázó török csapat mikor rohanja le a falut.

Az élet persze az Alföldön sem volt mentes a változatosságtól. A címben szereplő kétarcúság azt akarja jelenteni, hogy a XVI. század végéig (amíg török adóösszeírások készültek és ezekből a lakosság vizsgálható) a Dél-Alföld népessége teljesen kicserélődött, a magyarok helyét balkáni betelepedők foglalták el. A hódoltság széles déli sávját éles etnikai határ választotta két részre.

A török népesség- és adóösszeírások végigbogarászásával az volt a célom, hogy ezt a határt meghúzzam, és az összeírt családfejek nevéből megállapítsam a betelepedők népi hovatarozását. A második törekvés sovány eredményt hozott. A Balkánon a családnév még ismeretlen, a keresztnévek zöme pedig minden balkáni népnél használatos volt, egy *Nikola* vagy *Sztojan* bármelyik balkáni nép gyermeke lehetett. Minthogy együtt éltek, délszlávok és nem délszlávok előszeretettel vették át egymás neveit. Ráadásul az arab betűvel lejegyzett nevek nem engednek különbséget tenni *serb* vagy *vlah* alak között. Így csak annyi állítható, hogy a betelepedők kevert népesség voltak, különféle *délszláv* és *vlah* (balkáni román) népek fiai; a vlahokra biztosan román neveiken kívül magukkal hozott jogállásuk, szokásjoguk és félkatonai szolgálatuk enged következtetni. A bevett *serb* vagy *rac* megnevezés helyett ezért beszélek mindig kevert balkáni népességről (a „török” várkatonaság is a Balkán egészéről került a hódoltságba, többségük *serb*, *bosnyák* és *vlah* volt). A nevek vizsgálata tehát csak pontosította eddigi ismereteinket, az etnikai határt viszont sikerült meghúzznom, amely fölött a népesség magyar maradt, tőle délre balkáni lett.

A balkániak beáramlása már a XV. században megkezdődött, Szerbia és Bosznia halódása idején. Őket szerbeknek szokás tekinteni, zömük valószínűleg az volt. Egészen Szentendrét és Szolnok határáig eljutottak, és sokan telepedtek meg a Maros–Tisza–Al-Duna közén is. A sokkal nagyobb hullám a XVI. században érkezett.

Haladjunk keletre nyugat felé. A Temesközt 1570-ig csaknem teljesen elárasztották a balkániak, keleti határát a *románok*, egybefüggő magyar népessége csak a Maros torkolatvidéke körül maradt. A románok Erdély felől, a hegyeken átkelve telepedtek be a Körösök és a Maros felső folyása mentén fekvő uradalmakba már a tatárjárás óta, s ez a török korban is folytatódott. Az összeírók kicsi falvakat találtak néhány családdal; a falu neve is új, úgy képezték, hogy általában az első helyen összeírt lakos nevét megtoldották a *-st* helynévképzővel, pl. Zidele családfőből *Zidelest*, Uze nevűből *Uzest* falu lett.

A nagy tömeget nem ők, hanem a balkániak jelentették. A XVI. század utolsó évtizedeiben a Maros már nem szolgált népeket elválasztó folyóként, mert széles északi parti sávja is megtelt balkániakkal. A folyó fölött még nem minden falut szálltak meg, de túlsúlyuk már látszik. A folyásirányt követve az etnikai határ a Száraz-ér tájékán, a csanádi szandzsákban fordult délnyugat felé, és húzódott a Tisza-parti Törökkanizsáig. Ettől a Tisza–Maros torkolattól délre fekvő, kis területű háromszögtől eltekintve csak

Temesvár közelében maradt még két, teljesen vagy részben magyar lakosságú településfolt mindössze 11 faluval.

A Tiszán átlépvé, a szegedi szandzsákban az összeírások bősége megengedi, hogy 1546–1590 között a betelepedés és a népességcsere lefolyását is kövessük. Az 1526. és 1529. évi szultáni hadjáratok és különösképpen Cserni Jován szerb parasztvezér 1526 után a Bácskában pusztító katonasága elől falvak tömege menekült el, helyükre balkániak települtek. Sok más helyen a folyamat lassabban haladt: a csökkenő lélekszámú magyar faluban néhány balkáni család jelent meg, a következő összeírásban már ők voltak többen, majd újabb tíz év elteltével a török összeíró már nem talált magyarokat. Az egymást követő összeírásokból az is kiderül, hogy a beáramlás a XVI. században, ha lassuló ütemben is, de szakadatlanul folytatódott, mindig mindenütt összeírtak új jövevényeket, *doszelacokat*. A végeredmény: 1590 körül az etnikai határ a Szeged alatti falvaktól (a már említett Törökkánizsától) a Kalocsa alattiakig húzódtott, tőle északra a népesség színmagyar, délre teljesen balkáni (e terület különlegessége, hogy a hódoltságban egyedül itt élt néhány iszlamizált balkániaktól lakott falu is).

A Dunántúl nem Dél-Alföld, de vessünk egy pillantást oda is, hogy a hódoltság egész déli sávját megismerjük. 1580 előtt a Balaton és a Kaposvár–Dombóvár közötti terület kereken száz kiürült faluját is ez a kevert balkáni népesség szállta meg, amelyet a török összeírók következetesen vlahnak neveznek. Ezalatt jogállást értettek: a jövevények könnyített adókat fizettek, viszonzásul katonai rendbe osztva félkatonai szolgálatokat teljesítettek. A vlahokból Dél-Fejér és Észak-Tolna néhány falujába is jutott, és balkániak adták a Duna mentén épített palánkvárláncolat katonáit és polgári lakosait is. A kevés XVII. századi forrás azt mutatja, hogy a balkániak ekkor már Baranyában és Somogyban is megjelentek.

A hódoltság széles déli sávjába – legalábbis népességét tekintve – felcsúszott a Balkán. A XVI. századi összeírások szerint a beköltözők szegénységet hoztak magukkal (vagy az új jövevényeknek elvben mindenütt járó adókönyvités jegyében a valóságosnál szegényebbnek írták össze őket alacsony adókkal). Nem véletlen, hogy a szegedi szandzsák legnagyobb birtokosa, a budai kincstár itteni bevételeinek 60%-át a szandzsáknak a Szeged–Kalocsa vonal fölötti keskeny, magyarlakta sávjából szedte be, pl. a hódmezővásárhelyi kerület minden bevételét magának tartotta meg. A balkániak lakta nagyobb része a magyar végváriak is csak rabolni jártak, a törökök orra alá dörgölni, hogy a hódoltságnak e déli, védettnek remélt alján sem hagynak nekik nyugtot. 1566-ig, amíg Szigetvár és mellékvárai magyar kézen voltak, katonáik rendszeresen dúlták a Bácskát. Az 1550-es évek végén az isztambuli szultáni tanács többször foglalkozott a mohácsi Duna-szakasz halaszthatatlan megerősítésével, hogy a magyar portyázók ne tudjanak a folyón átkelni. Felépítették a mohácsi és a baranyavári palánkvárákat, a portyázók ezután máshol keltek át.

A dél-alföldi etnikai határ két világot választott el egymástól. A balkániak lakta déli részen nem érvényesült a két magyar állam központi szerveinek, megyéinek és nemeseinek befolyása, nem vetelkedett a katolicizmus és a reformáció, kereskedői nem Európába igyekeztek, hanem legfeljebb Budára vagy a Balkánra jártak. A balkáni népességet nem lehetett rendszeres magyar adófizetésre fogni (bolond lett volna kétféle fizetni), csak kirabolni lehetett, de örömet ez sem okozott, hisz szegény volt.

Ezért nemcsak a budai kincstár, hanem a magyar végvári katonák és nemesek is kirablásra érdemesebbnek ítélték az Alföld magyarlakta vidékeit, mint a balkániaktól elrejtett déli régiót. A magyarok már beletörődtek, elfogadták, hogy egy új helyett kettőt szolgálnak.

A makói kikötő török vámszabályzata 1567-ből

A makói Csapó utca lakosainak nevei az 1567. évi török összeírásban

1593. november 2-án vélhetően a királyságból leszárguló magyar katonák Makóra ütöttek. A hírek szerint több mint kétszáz törököt levágtak, köztük a török bírót, a *kádit* és a pénzügyek felelősét, az *emint*, és a törökök piactéri házáit felgyújtották.

1665-ben felvidéki magyar végváriak Soltról és a hozzá tartozó Máriaháza pusztáról mintegy 1500 állatot, lovakat, ökröket, teheneket és borjakat hajtottak el. 1668 nyarán ugyancsak felvidékiek bácskai, balkániak lakta falvakat dúltak fel. A temesvári pasa vádja szerint 400, a gyulai szandzsákbég szerint 600 embert vágtak le és 30 falut égettek fel. A portyát követő magyar vizsgálat 48 sószállító szekér, 300 ló és 76 rab elhurcolását állapította meg.

Balassa Imre gyarmati grófot 1665-ben hűtlenség bűne miatt megfosztották birtokaitól, köztük Makótól. A város ezután nem neki fizetett, hanem Erdélybe adózott. Balassa mindezt nem fogadta el, 1680-ban felvidéki magyar katonákat fogadott és küldött a városra olyan megállapodással, hogy amit össze tudnak rabolni, annak fele az övé, fele a katonáké. A portya eredményéről ezt írta naplójába: „*Az makaiak [= makóiak] esztendőbeli adajok kétszáz forint volna, mikor jóakarajtokból megadták, s negyven szál darutoll. Mikor pedig reájok mentek katonáim, ezer tallért vetek rajtok, ezer tallérral tíz esztendeig érték volna be. Az mennyit nekem három-négy esztendő alatt fizettek [a rablás tehát több éven át tartott], beérték volna negyven esztendeig véle. De én is fele nyereségben fogadtam az katonákat, s kénytelen voltam ezzel. Férged nevű pusztám, ki Vásárhelynél vagyon, négy vagy öt tallérban megengetem volna esztendeig. Soós Balás nevű katonám társaival együtt hatszáz tehenet hajtott el egy órában azon pusztáru, divényi váramban [Észak-Nógrád!] hajtotta fel. Fele annak is az katonáké volt, fele enyim. Öt tallér hány esztendeig tölt volna ki, kétszáz esztendeig is beérték volna véle.*”

Korábban megkockáztattam azt a feltételezést, hogy a hódoltság alföldi belsejében biztonságosabb volt az élet, mint a határvidéken. Valószínűleg igen. Ez a néhány példa azonban azt mutatja, hogy a mindennapi háború, a katonai erőszak és a két úrnak szolgálás a dél-alföldiek életét is mindegyre megszínésítette.

Hegyi Klára

Források és irodalom. A publikálatlan török és magyar levéltári anyag mellett a következő kiadott forrásokat és irodalmat használtam és ajánlom az olvasók figyelmébe. *Engel Pál*: A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579). Szeged, 1996; *Hegyi Klára*: A török hódoltság várai és várkatonasága. I–III. Budapest, 2007. I. 233–357.; *Izsépi Edit*: Végvári levelek (egri és váradai pasák s szolnoki bégek levelezése magyar végvári kapitányokkal és hódoltsági helységekkel), 1660–1682. Budapest, 1962; *Uő.*: Török panaszok a magyar végváriak ellen, 1668–1669. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 3 (1966) 253–268.; *Káldy-Nagy Gyula*: A csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Szeged, 2000; *Uő.*: A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben. Szeged, 2008; *Szakály Ferenc*: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest, 1981; *Uő.*: Török megszállás alatt (1543–1686). In: Szeged története. 1. A kezdetektől 1686-ig. Szerk. *Kristó Gyula*. Szeged, 1983, 535–738.; *Uő.*: Makó a török hódoltság idején. Makó, 1993.

Bálint Sándor, a szegedi nagytáj tudósa

A Honismereti Akadémia résztvevőinek¹ mindenekelőtt a „magiszter” Bálint Sándort idézem, aki pedagógus évtizedeiről így vallott: „*Ma úgy mondanám, »honismereti« szemlélettel magyart, történelmet és földrajzot tanítottam. Gondosan ügyeltem, hogy az egészből művelt, korszerű, népben gyökerező magyarsággélmény legyen.*” Ezt az élményt tudatosította tanítványok nemzedékeinek, miközben tudósként különösen két nagy, egymásba olvadó tudományterületet művelt: „*az egyik szülővárosom múltja, kultúrája, népelete mindig foglalkoztatott. Ez mintha apai örökségem lenne. A másik a népi hitéletnek, mintegy az édesanyjai jussomnak a vizsgálata.*”² A következőkben – elkerülhetetlenül érintve szakrális néprajzi munkásságát is – a szegedi hagyományvilág (a Város, a nagytáj és a kirajzások) kutatójának fontosabb műveiről szólunk.

Az etnográfus, művelődéstörténész Bálint Sándor (1904–1980) a hazai vallási néprajz megteremtője, a magyar néprajz legnagyobb alakjainak egyike. Szülőhelye, Alsóváros archaikus hagyományainak megőrkítésével, az első magyar városi szótárral és Szeged-monográfiájával a magyar néprajz egyik

¹ A *Történelmi sorsfordulóink Gellért Püspöktől Bálint Sándorig* c. XLIV. Országos Honismereti Akadémián (2016. júl. 3–8.) elhangzott előadás (Makó, júl. 6.) szerkesztett szövege.

² Magamról. In: A hagyomány szolgálatában. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1981. 238–239.